

Sociološke teorije o novim društvenim pokretima

INGE TOMIĆ-KOLUDROVIĆ
Centar za kulturu i obrazovanje
»Natko Nodilo«, Split

UDK: 316.4
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 21. 10. 1991.

U ovom tekstu sumarno se prikazuje razvoj socioloških teorija o novim društvenim pokretima, definiraju »stari« i »novi« društveni pokreti, te pobliže obrazlaže razlika između novih društvenih pokreta i načina organiziranja interesa u okviru političke partije ili interesne grupe. Slijedi zatim objašnjenje o tome zašto je promjena industrijske u postindustrijsku paradigmu udaljila nove društvene pokrete od »socijalnih protesta i političke akcije« (Touraine, 1988, 227), te na koncu prikaz modela analize novih društvenih pokreta jednog od najznačajnijih teoretičara tog fenomena — francuskog sociologa A. Tourainea.

UVOD

Tekst koji slijedi pregled je socioloških teorija o novim društvenim pokretima, motiviran prvenstveno jednostranom percepcijom tog fenomena u jugoslavenskoj sociologiji (s djelomičnim izuzetkom slovenske)¹ i malim brojem empirijskih istraživanja o onim oblicima društvenog djelovanja u Hrvatskoj kasnih sedamdesetih i osamdesetih godina koji bi se načelno mogli svrstati u pojave po svom karakteru bliske novim društvenim pokretima.

Osim što svjedoči o svojedobnoj »sistemskoj represiji« nad bilo kakvim oblicima alternativnog djelovanja, takvo stanje istraživanja u ovom području vezano je uz stanje domaće sociološke teorije: prisilom jli navikom marksistička, ona jednostavno nije mogla uočiti sličnosti i razlike rudimenata »civilističkih« društvenih pokreta u nas i novih društvenih pokreta u razvijenom kapitalističkom društvu. Svakom pokušaju sociološkog lociranja fenomena novih društvenih pokreta u kontekst društvenih zbivanja u Hrvatskoj (odnosno, odgovoru na pitanje: jesu li u Hrvatskoj u protekla dva desetljeća postojali takvi pokreti), trebala bi stoga prethoditi uspostava adekvatnih analitičkih instrumenata i kriterija analize.

U ovom tekstu sumarno se prikazuje razvoj socioloških teorija o novim društvenim pokretima, definiraju »stari« i »novi« društveni pokreti, te pobliže obrazlaže razlika između novih društvenih pokreta i načina organiziranja interesa u okviru političke partije ili interesne grupe. Slijedi zatim objašnjenje o tome zašto je promjena industrijske u postindustrijsku paradigmu udaljila nove društvene pokrete od »socijalnih protesta i političke akcije« (TOURAINÉ, 1988, 227), te na koncu prikaz modela analize novih društvenih pokreta jednog od najznačajnijih teoretičara tog fenomena — francuskog sociologa A. Tourainea.

¹ Novi društveni pokreti, kao fenomen koji se našao u središtu socioloških rasprava osamdesetih godina, našli su na zamjeran odjek u domaćoj prijevodnoj literaturi (posebni brojevi časopisa Pitanja, zbornik »Obnova utopijskih energija«), ali je evidentan nedostatak domaćih teorijskih testova i istraživanja koji bi bili utemeljeni na kriterijima njima sudobne inozemne sociološke analize. Matrica tradicionalnog marksističkog diskurza u svim je domaćim analizama (izuzevši dijelom one objavljene u Sloveniji, u radovima T. Mastnaka, P. Gantara, M. Ule) bile toliko jaka da su u njima dominirale rasprave o »emancipatorskom potencijalu« društvenih pokreta. Drugim riječima, hrvatski i jugoslavenski sociolozi nove društvene pokrete obrađivali su uglavnom analitičkim instrumentarijem primjerenim »starim« pokretima, u emancipatorskom kontekstu karakterističnom za tzv. revolucionarne paradigme. O tome svjedoče već i naslovi u nas objavljenih zbornika i tekstova koji su se bavili problematikom novih društvenih pokreta kao što su: »Emancipatorska energija društvenih pokreta«, »Emancipatorski potencijal novih društvenih pokreta«, »Novi društveni pokreti i ideja napretka«, »Novi društveni pokreti i front socijalističkih snaga«, »Novi socijalni pokreti«, »Obnova utopijskih energija«, »Samoupravljanje i novi društveni pokreti«, »Urbani socijalni pokreti«, itd.

Prostori rasprave

Od šezdesetih godina nadalje, razvoj društvenih pokreta počinje izmicati dotadašnjem sociološkom razumijevanju dinamike društvenih tenzija i uzroka društvenih konflikata. Budući da su se do tada dominantne »sistemske teorije« bavile pretežno problemima društvenog poretka, njihov se analitički instrumentarij pokazao neadekvatnim u području društvene promjene: u njemu je bilo sve više pojava koje se nisu mogle zahvatiti funkcionalističkim status quo pristupom ili marksističkom revolucionarnom paradigmatom. Potreba da se znanstveno obrazloži nagli razvoj tzv. novih društvenih pokreta, prisililo je sociološku teoriju da termine kao što su »podjela uloga«, »stratifikacija«, »konflikt« i sl. promatra iz novog rakursa. Prema Touraineovom mišljenju, takav obrat zapravo označava prekid s klasičnom sociologijom i inaugurira suvremenu sociologiju koja će se baviti isključivo društvenim promjenama, odnosno pokretima.

Da bi se shvatile dimenzije ovakve promjene perspektive, valja reći da je po Touraineovom mišljenju osnovni problem sociologije u suvremenom svijetu »razumijevanje proizvodnje i kontrola promjene« (TOURAINÉ, 1987, 74), te da stoga u središtu rasprave više nije statična koncepcija društvenog sistema, nego suprostavljeni koncepti strategije i društvenih pokreta. To praktično znači da je analiza društvenih pokreta osnovni zadatak sociologa i cjelokupne sociološke znanosti. Val društvenih nemira šezdesetih godina inaugurirao je, naime, potrebu za promjenom socio-političkih i ekonomskih struktura društva, ali i tada manje vidljive, a dugoročno mnogo presudnije zahtjeve za promjenom kulturnih vrijednosti. Ta diferencijacija, čiji značaj u potpunosti uviđamo tek danas, poslužila je kao uvertira u brojne rasprave koje će se od tada voditi između teoretičara »nove ljevice« i teoretičara »postindustrijskog« društva, kao podtema šireg političkog problema legitimiranja cjelokupnog socijalnog poretka. Rasprave o novim društvenim pokretima javljaju se zapravo kao dio »opće rasprave nastale suprostavljanjem glavnih socioloških škola« (TOURAINÉ, 1987, 74): FUNKCIONALIZAM u čijem je središtu proučavanje društvenog sistema, STRUKTURIZAM — MARKSIZMA koji preferira konflikt društvenog sistema i nejednakosti, NEO — RACIONALIZAM koji osnovnu ulogu daje proučavanju strategija i SOCIOLOGIJE DJELOVANJA koja istovremeno ističe aktere i konflikt, a organizirana je oko koncepta društvenog djelovanja.

Budući da unutar svake od ovih socioloških teorija postoje odvojene tradicije izučavanja aktera, sistema, konflikata i društvene integracije, a da suvremeni pristupi proizlaze tek iz njihova međusobnog susreta, definiranje novih društvenih pokreta korisno je započeti sažetom analizom teorijskih paradigmi koje su se unutar sociologije prethodno bavile društvenim pokretima.

T. Bottomore navodi da je naziv društveni pokret prvi put upotrijebljen 1842. godine u knjizi L. von Steina »Povijest socijalnog pokreta u Francuskoj od 1789. do danas«, u kojoj se socijalni pokret prikazuje kao borba za veću socijalnu nezavisnost i »kulminira u klasnoj borbi proleterijata«. (BOTTOMORE, 1987, 69). Kako kaže Bottomore, Steinov pristup rezultat je tada vrlo raširene ideje da se socijalni pokret izjednačava s radničkim pokretom. Ta je zamisao u temelju marksističke tradicije definiranja društvenih pokreta, koja aktere definira klasnom pripadnošću, a strategijski ističe potrebu radikalne promjene društvene strukture. Takav se pristup u osnovi zadržao i u analizama neomarksističkih teoretičara šezdesetih godina dvadesetog stoljeća, premda su njihovi radovi prvi upozorovali i na neke nove probleme i interese društvenih pokreta. (COHEN, 1987, 168)

Paralelno s marksističkom tradicijom proučavanja kolektivnog klasnog sudjelovanja u društvenim pokretima, tradicija »čikaške škole« pokušavala je objasniti individualno sudjelovanje u pokretima, integrirajući rezultate psihologije, psihoanalize i sociologije u području kolektivnog ponašanja i akcije. Utjecaj tog pristupa također seže do šezdesetih godina, odnosno

do Smeslerove sinteze najvažnijih rezultata »čikaške škole« s Parsonsovom teorijom socijalnog sistema i stvaranja strukturalno—funkcionalističkog modela kolektivnog ponašanja. Shvaćajući kolektivno ponašanje kao u osnovi iracionalan odgovor na promjene Smeslerov pristup razlikuje institucionalno-konvencionalno i neinstitucionalno-kolektivno ponašanje. Za razliku od prvog (koje se rukovodi društvenim normama), drugo se javlja u situacijama u kojima zbog »sloma društvene kontrole« nezadovoljstva navode pojedinca da sudjeluje u manifestacijama kolektivnog ponašanja.

Razmatrajući teorije kolektivnog ponašanja kao mogući analitički pristup analizi pokreta u šezdesetim i sedamdesetim godinama, J. Cohen tvrdi da one postaju neadekvatne upravo zbog naglašavanja neracionalnog odgovora na promjene. (COHEN, 1987, 169) Naime, pokreti koji su nastali u šezdesetim i sedamdesetim godinama nisu nastali kao odgovor na ekonomske krize ili »sломove«, nego su uključivali konkretne ciljeve, jasno artikulirane vrijednosti i »racionalne kalkulacije strategija«. Kao teorijski odgovor na tu situaciju u SAD se »involviraju resusno-mobilizatorska paradigma«, a u Zapadnoj Evropi »identitetno-orijentirana paradigma«. Premda oba pristupa pretpostavljaju da »kolektivna akcija zahteva forme udruživanja koje su specifične za kontekst modernog pluralističkog građanskog društva«, ni jedan ni drugi pristup nisu sveobuhvatno analizirali nove društvene pokrete, pa bi najbolje rezultate dalo nadopunjavanje jedne teorijske paradigme drugom. (COHEN, 1987, 170) »Resusno-mobilizatorskoj paradigmi« pripadaju M. Olson, J. D. McCharty, M. N. Zald, C. Tilly, A. Oberschall i W. Gamson, a zajednička im je karakteristika da ne analiziraju društvene pokrete u užem smislu riječi, nego prvenstveno kolektivne akcije među grupama sa suprotnim interesima, pri čemu smatraju da društveni pokreti kao i građansko društvo »involviraju stratešku interakciju« (COHEN, 1987, 192) S druge strane, teoretičari identitetne paradigme nastoje dokazati da su najvažnija pitanja suvremenih društvenih pokreta društveni procesi stvaranja identiteta, odnosno da »stvaranje identiteta involvira društvenu borbu oko ponovne interpretacije normi« (COHEN, 1987, 185) Najširu teorijsku postavku za identitetno-orijentiranu paradigmu stvorio je A. Touraine, ali mu J. Cohen zamjera što iz koncepta novih društvenih pokreta isključuje upravo ono što američka sociologija naglašava: stratešku interakciju. J. Cohen, naime, smatra da identitetno-orijentirana paradigma može nadopunjavati resusno-mobilizatorsku u analizi »samoograničavajućeg radikalizma« novih društvenih pokreta, pretpostavljajući pod tim pojmom pokušaje obnavljanje demokratske političke kulture, a ne osvajanje državne vlasti. (COHEN, 1987, 168)

Teorijska suprostavljanja o novim društvenim pokretima oslanjaju se, pak, po mišljenju A. Meluccija na dvije dominantne tradicije u sociologiji—marksističkoj i funkcionalističkoj. Osnovna karakteristika marksističkog pristupa je svodenje društvenih pokreta na klasni radnički pokret zbog čega je teorija novih društvenih pokreta ostala praktično neobrađena. Funkcionalizam, pak, svodi društvene pokrete na oblik kolektivnog ponašanja koji zahtijeva promjenu u vidu modernizacije ili devijacije sistema. Izjednačavajući društveni pokret s partijom, klasični marksistički analitičari smatrali su nevažnom svaku formu akcije »koja se ne može redukovati na model partije«. (MELUCCI, 1987, 99) Zbog prenamaglašavanja važnosti organizirane društvene akcije, a zanemarivanja procesa »na kojima kolektivne akcije počivaju, kao i internu artikulaciju društvenih pokreta (mobilizaciju, organizaciju, rukovodstvo, ideologiju)« (MELUCCI, 1987, 99) marksističkim analitičarima izmicala je mogućnost analize neorganizirane društvene akcije, a time i novih društvenih pokreta. S druge strane, američka je sociologija u skladu s biheviorističkom tradicijom proučavala različite tipove kolektivnog ponašanja pa je najčešće stavljala »na isti nivo fenomene čiji se strukturalni značaj veoma razlikuje, na primer, paniku i revoluciju« (MELUCCI, 1987, 99), što je onemogućilo preciznije diferenciranje društvenih pokreta od drugih tipova kolektivnog ponašanja. Činjenica je međutim da se teorijske ekspli-

kacije novih društvenih pokreta nisu više mogle oslanjati na te dvije tradicije, jer su pokreti vezani za mir, feminizam ekologiju i lokalnu autonomiju »koji su se proširili na Zapadu još sredinom šezdesetih godina« (COHEN, 1987, 163), s jedne strane, umjesto radikalnih zahtjeva isticali potrebu demokratizacije postojećih institucija, a s druge strane, nisu bili ni neorganiziran kolektivni odgovor »na ekonomske krize ili slomove« (COHEN, 1987, 170) Njihovi se zahtjevi usmjeravaju prema autonomiji civilnog društva »uz pokretanje pitanja vezanih za demokratizaciju struktura svakodnevnog života« (COHEN, 1987, 166).

Taj novi kontekst u kojem se javljaju društveni pokreti definira se s jedne strane kao strukturalna varijanta kapitalizma (E. Mandel), a s druge strane teorijama postindustrijskog društva (D. Bell) po kojima su znanost, znanje i tehnološko istraživanje, a ne industrijska proizvodnja osnove socio-ekonomskog odnosa. (JAMESON, 1984) Prije nego što se opsežnije razmotre rasprave koje su se u osamdesetim razvile u sjeni teza o promjeni industrijske u postindustrijsku paradigmu, potrebno je međutim spomenuti analizu društvenih pokreta koju iz perspektive historicističke kritičke teorije nudi njemački teoretičar J. Habermas.

Govoreći o krizi države blagostanja i iscrpljivanju utopijskih energija, J. Habermas, kao posljednji izdanak »Frankfurtske škole« usmjerava svoju pažnju na dokazivanje teze da se nije promijenila struktura duha vremena, nego da je došla do kraja utopija »koja se u prošlosti iskristalizirala oko potencijala društva rada«. (HABERMAS, 1987, 29/30) Smatrajući da je razvoj socijalne države završen i da je iscrpljena energija utopije društva rada, Habermas navodi da se javljaju tri oblika reagiranja: »industrijsko-društveni-socijalni legitimizam desne socijal-demokracije« koji želi naći ravnotežu između razvoja socijalne države i tržišno-privredne modernizacije /kao primjer navodi Mondaleovo krilo demokrata u SAD i Mitteranda/, »neokonzerватivizam« predstavljen Reganom i vladom Margaret Thatcher, te »disidente društva rasta« koji se skupljaju u novim društvenim pokretima. U Habermasovoj koncepciji, novi društveni pokreti su dakle samo jedan oblik reagiranja na krizu socijalne države. (HABERMAS, 1987, 35) Tendencija poretka da sebi podredi »svijet života« osnovni je konflikt modernog svijeta, a novi društveni pokreti javljaju se kao obrana »svijeta života« od kolonizatorskih pretenzija poretka. (HABERMAS, 1987, 36/25/25) Obrambene reakcije na prodor ekonomije i države u sfere društvenog života određuju karakter pokreta: »defanzivni« pokreti su akcije koje karakterizira otpor i uzmicanje, a »ofenzivni« su zapravo emancipatorski pokreti. Ta Habermasova podjela, koja određuje da li je neki pokret »na razini povijesti« ili ne, bila je predmet mnogobrojnih kritika. J. Cohen npr. smatra da je uloga koju Habermas pripisuje pokretima bila samo vrlo apstraktno situirana u suvremenim pokretima, a A. Heller napominje da su i partikularistički orijentirani pokreti također univerzalistički, ako su dio šireg emancipacijskog projekta. (HELLER, 1984) Habermas prema navodima J. Cohen »tvrdi da revolucionarna marksistička ideologija pokreta šezdesetih godina involvira preorijentaciju pažnje sa dalje demokratizacije političkih i društvenih institucija na njihovo totalno zbacivanje — promenu koja je blokirala ovaj potencijal isto koliko i snage javnog reda«, pa u novijim osvrtima »na njegovu raniju političku procenu Nove levice« (COHEN, 1987, 195) revidira svoje teze o društvenim pokretima. U novijim koncepcijama Habermas tvrdi da se pokreti javljaju kao obrambena reakcija na prodor države i tržišta u društveni život. Ta je teza rezultat njegova uvažavanja teorije modernizacije, koja uvodi razlikovanje države i tržišne ekonomije do društva. Zamjena mehanizama novca i moći simboličkim procesom komunikacije, od kojeg zavisi kultura i društvena integracija, vodi prema kulturnom osiromašenju. Proces koji teži osiromašiti društveni život proces je »kolonizacije svijeta života«. Habermas, prema tvrdnjama J. Cohen, društvene pokrete smješta na »šav između sistema i sveta-života« i pokušava »putem analize dvostranog karaktera institucija u našem suvremenom svetu«, stavljajući »suštinu elemenata građanskog društva — zakonitost, publicitet, mas-kulturu, porodicu — u žižu diskusije«, (COHEN,

1987, 197) razviti ideju dvostrukog karaktera društvenih pokreta. To je zapravo pokušaj Habermasa da pozicioniranjem elemenata civilnog društva, posebno zakonitosti i mas-kulture, u središte rasprave o društvenim pokretima, na neki način modernizira teze »frankfurtske škole« o masovnoj kulturi. Masovni medij prema Habermasovom mišljenju »sadrži autoritarne i emancipativne potencijale. I pored toga što su oni u službi manipulacije, oni ostaju mediji komunikacije«. (COHEN, 1987, 198) Reviziju Habermasovih analiza društvenih pokreta i njihovog vezivanja uz dvostrani karakter društvenih institucija koje objašnjava oblicima funkcioniranja elektronskih medija, J. Cohen postavlja na temelju Habermasovih mišljenja iznesenim u jednom intervjuju objavljenom 1985. godine, što svjedoči o Habermasovom pokušaju prilagođavanja kontekstu koji je bitno drugačiji od onoga u kojem su se teze o manipulativnoj ulozi medija još mogle smatrati uvjerljivima.

U tom novom društvenom i teorijskom kontekstu osamdesetih godina razvila se kritička rasprava o pretpostavkama i manjkavostima pojedinačnih pristupa definiranju novih društvenih pokreta, njihovoj uzajamnoj kompatibilnosti i odnosu među tim pristupima, te među teorijom i pokretima koji u tom trenutku djeluju. Te rasprave koje su se javile u osamdesetim godinama su, između ostalog, rezultat inzistiranja mnogobrojnih teoretičara da se novi društveni pokreti promatraju u kontekstu postmodernizma kao korijenite kulturne i političke transformacije, a ne kao da je riječ o pukom novom stilu ili kulturnom izrazu. Prema tim teorijama novi društveni pokreti proizvode nove načine ponašanja i djelovanja, odnosno nove načine življenja. Afirmirajući kulturni relativizam postmodernizam inzistira na razlikama, a pravo na razliku — kako tvrdi A. Melucci — jedan je od osnovnih zahtjeva novih društvenih pokreta. (MELUCCI, 1988, 28). Društveni sukobi se, po Meluccijevom mišljenju, danas premještaju s tradicionalnog ekonomsko-industrijskog polja na kulturno polje: bave se osobnim identitetom, svakodnevnim životom, motivacijama, potrebama i vrijednostima. »Novi društveni pokreti se stoga ne bore samo za ponovno prisvajanje materijalne strukture proizvodnje, već i za kolektivnu kontrolu nad društveno-ekonomskim razvojem, tj. za ponovno prisvajanje vremena, prostora, i odnosa u svakodnevnoj egzistenciji pojedinaca.« (MELUCCI, 1987, 123) Sociologija bi po Meluccijevom mišljenju trebala povezati aktere i sistem, klasne odnose i pojavu konflikata, čija bit više nisu materijalni, nego simbolički i kulturni ciljevi.

Premještanje društvenih sukoba s ekonomskog sistema na kulturno polje rezultira jačanjem teorija koje smatraju da su novi društveni pokreti prvenstveno »kulturni« pokreti koji utvrđuju nove vrijednosti i motivacije. Pri tom se spominju »postmaterijalističke« vrijednosti povezane s kategorijom »poratne generacije« i »visokoobrazovana kvalifikacija«. Kako navodi H. van der Loo, tezu da je jedan od uzroka pojave novih društvenih pokreta promjena vrijednosti iz materijalističkih u postmaterijalističke, prvi je spominjao R. Inglehart. »Postmaterijalističke vrijednosti dovode se u vezu s ne-materijalnim ciljevima, kakve su davanje ljudima većeg prava glasa u važnim odlukama vlade i napredovanje k manje impersonalnom i humanijem društvu. Suprotno tome, materijalističke vrijednosti daju prednost ciljevima kao što su jaka obrambena vojna sila, održavanje čvrste privrede i obuzdavanje rastućih cijena«. (VAN DER LOO, 1988, 48) Inglehart tvrdi da se pojedinačne vrijednosti formiraju u vremenu odrastanja, a pojedinačni prioriteti su zapravo socijalne okolnosti pojedinaca: postmaterijalističke vrijednosti posljedica su »desetljeća obmane kada je svijet jamčio obilje i stalno zaposlenje za sve.« (VAN DER LOO, 1988, 48) Novi društveni pokreti su pak posljedica tih postmaterijalističkih vrijednosti iz vremena kada je budućnost svakome izgledala osigurana. Međutim, generacija koja je odrasla u vrijeme ekonomske krize početkom sedamdesetih godina okreće se ponovo materijalnim vrijednostima. Prioriteti su kultura »rada« i karijerizam, pa se smanjena aktivnost novih društvenih pokreta krajem osamdesetih izravno vezuje uz »opadanje podrške postmaterijalističkim vrijednostima«. (VAN DER LOO, 1988, 48)

Različita tumačenja novih društvenih pokreta mogla bi se zapravo objasniti time što teoretičari naglašavaju ili njihove objektivne ili subjektivne odrednice. Teorije koje naglašavaju pretežno subjektivna tumačenja najviše ističu promjenu vrijednosti i motivacija, bez obzira na to što je do te promjene došlo zbog objektivnog razvoja događaja. S druge strane, teorije koje naglašavaju važnost objektivnih ili strukturalnih odrednica smatraju da je pojava novih društvenih pokreta posljedica uočenih nedostataka u društvu, odnosno da se pokreti javljaju kao reakcija na širenje tržišta i države u privatno. Premda, dakle, postoji neslaganje u uzrocima nastanka društvenih pokreta u osamdesetim godinama, postoji jasni konsenzus u stavu da su ta konfliktna ponašanja »u nekim značajnim aspektima novi« (COHEN, 1987, 164). Naime, dok je poslijeratnim razvojem vladala paradigma industrijskog društva, klasno porijeklo determiniralo je kolektivne identitete članstva, a ideološki konsenzus osiguravao političkim partijama i interesnim skupinama legitimnost za rješavanje društvenih i političkih problema. Zasnovan na konceptu ekonomskog rasta i sigurnosti, konsenzus se, međutim, počeo rastakati početkom sedamdesetih godina. Nestankom koherentnog sistema ideoloških principa koji je bio u stanju osigurati kolektivno ideološko jedinstvo djelovanja, novi društveni pokreti »umesto stvaranja udruženja ili političkih partija... usmeravaju svoju pažnju na politiku društvene baze« (COHEN, 1987, 166). Da bi se, dakle, moglo govoriti o novim društvenim pokretima, trebalo bi prethodno analizirati po čemu se oni razlikuju od »starih«, odnosno, do tada poznatih društvenih pokreta.

»Stari« i »novi« pokreti

Razlika između »starih« i »novih« društvenih pokreta² uvjetovana je najčešće razlikom između industrijskih i postiindustrijskih društava (TOURAINÉ 1987, 67; RASCHKE, 1987, 261), odnosno razlikovanjem stare i nove političke paradigme (OFFE, 1987, 130). Slabljenje važnosti industrijskog rada i formiranje društva usluga na visokom tehnološkom nivou dovelo je do diferenciranja i segmentiranja struktura klasa i slojeva, što je uspostavilo povijesno nove tipove društvenih pokreta. Naime, kako tvrdi Touraine, »svi su društveni pokreti određujući uloge i protivnike istovremeno uspostavljali odnos prema meta-društvenom principu koji su nazivali poretkom, božjom vlašću, prirodnim zakonom ili evolucijom«. (TOURAINÉ, 1987, 67) Uspostavljajući odnos prema »meta društvenom principu«, »stari« društveni pokreti bili su ograničeni »meta-društvenim garancijama društvenog poretka«, odnosno zajedničkim uvjerenjima o tome što je korisno, pravedno i razumno, koja su se izražavala kroz religiju, filozofiju, povijest, ekonomiju i evolutivne teorije progresa. Za industrijsku paradigmu i pokrete koji se u njoj javljaju karakterističan je stoga kolektivni nastup, pri čemu je ideologija temeljni faktor mobilizacije aktera. »Moderna« je, primjerice, bila zadnji »meta-društveni princip« koji je integrirao i homogenizirao ljude osiguravajući im najprije klasnu, a potom i profesionalnu kolektivnost. Budući da su svi ti »kolektivistički« i »ideološki« atributi nestali nestajanjem meta-društvenih principa na kraju »moderne«, ideologije više nisu u stanju na takav način homogenizirati svoje pristalice. Nestajanje meta-društvenih principa značilo je nestajanje »starih« društvenih pokreta koji su s njima bili povezani. Prijelaz iz modernog u postmodernu društvo predstavljao je stoga pogodnu situaciju za afirmiranje novih društvenih pokreta. Pri tom je, tvrdi Touraine, potrebno cijelo društvo definirati kao »polje novih društvenih konflikata i pokreta« (TOURAINÉ, 1987, 69), jer se društveni pokreti šire na sve aspekte društvenog i kulturnog života.

² Treba napomenuti da se razlikovanje »starih« i »novih« društvenih pokreta ne zasniva na vremenu pojavljivanja, nego na analizi temeljnih odrednica pokreta (identitetu aktera i njihovih protivnika, te polja konflikta). Stoga se neki pokreti koji su se javili šezdesetih godina (primjerice studentski pokret), mogu se uvrstiti u »stare« društvene pokrete.

U postindustrijskoj paradigmi, uz koju je vezano ono što Lyotard naziva postmodernim stanjem, »narativna funkcija gubi svoje činitelje, velike junake i veliki cilj«. (LYOTARD, 1988). Prema Lyotardovu mišljenju, u postmodernoj nestaju »velike priče«, a naročito dva velika mita: mit prosvjetiteljstva s idejom oslobođena čovječanstva i idealistički mit koji zagovara jedinstvo znanja kroz filozofske sisteme. Lyotard postmoderno stanje definira kao stanje nepovjerenja prema metanaracijama, odnosno kako to parafrazira F. Jameson, u postmodernoj »više ne vjerujemo u političke ili historijske teleologije, ili u velike »aktante« i »subjekte« povijesti — nacionalnu državu, proleterijat, Zapad itd.« (JAMESON, 1984)

Svijest da se ulazi u novi tip društva u kojem je ekspanzija informacijskih i simboličkih »roba« promijenila društveni i osobni život osnovni je uvjet oblikovanja tih pokreta. (Touraine radije koristi termin »programirano« umjesto »postindustrijskog« društva kako ga je definirao Bell, smatrajući taj termin mnogo prikladnijim jer se danas »postindustrijsko društvo mora definisati globalnije i radikalnije, kao nova kultura i polje novih društvenih konflikata i pokreta«, a ne samo kao »novi skok napred u industrijskoj proizvodnosti«). (TOURAINÉ, 1987, 67—69) No, bez obzira na to koji termin koristiti da bi definirali njihov kontekst, jasno je da se novi društveni pokreti »nalaze u sjecištu između pokreta kulturne orijentacije i pokreta orijentiranih prema moći, s tendencijom obrazovanja težišta u socio-kulturnoj sferi«. (RASCHÉ, 1987, 260) To ih bitno razlikuje od »starih« društvenih pokreta za koje je paradigma-tičan radnički pokret.

Razliku između novih društvenih pokreta i radničkog pokreta možemo objasniti polazeći od osnovnih odrednica jedne od nasveobuhvatnijih analiza društvenih pokreta, analize A. Tourainea u kojoj se pokreti definiraju identitetom aktera, njihovih protivnika, te kulturnim totalitetom koji određuje polje konflikta. Za razliku od industrijskog društva u kojem je nastao radnički pokret, u postindustrijskom društvu ideologije više nisu u stanju homogenizirati svoje pristalice i tako održavati dihotomnu podjelu društva na svoje pripadnike i nepripadnike. Akteri radničkog pokreta regrutirali su se iz jedne klase, protivnici su im bili pripadnici druge klase, a cilj prevladavanje kapitalističkih odnosa proizvodnje. Takva podjela, međutim, više nije primjerena složenoj dinamici postindustrijskog društva. Akteri novih društvenih pokreta nastoje se ponašati alternativno u odnosu na mehanizme društvenog djelovanja, a ne boriti se protiv neke druge »klase«. Iako se regrutiraju najčešće iz »nove srednje klase« visokog obrazovnog statusa i ekonomske sigurnosti, što su »revolucionarne snove zamijenili idejama u obranu građanskog društva« (COHEN, 1987, 168), klasno porijeklo nije »ulog koji se stavlja na kocku« (COHEN, 1987, 166). Ulaskom u postindustrijsko doba mijenja se naime, struktura života i rada: javlja se potreba za pluralizmom socio-kulturnih razlika bez unaprijedne hijerarhizacije i podjele uloga. To je situacija u kojoj postoji evidentan prijelaz od »pokreta solidarnosti« ka »egoiističnim« pokretima (MANCONI, 1990), jer, kako je rečeno, bit novih konflikata ne predstavljaju samo materijalni, nego i simbolički i kulturni ciljevi. (RASCHÉ, 1987, 260)

»Starim« društvenim pokretima temeljni su ciljevi revolucija i sloboda simboliziranim u crvenoj boji tvrdi A. Heller, (FEHRER—HELLER, 1987, 256) a »novim« društvenim pokretima cilj je sam život simboliziran u zelenoj boji.³ Već i ova temeljna opozicija vrijednosti izraženih bojama pri kojoj jedna ukazuje na ideale osvajanja ekonomske osnovice društva, a druga na cilj održavanja globalne ekološke ravnoteže, pokazuje da su za razliku od društvenih pokreta u industrijskoj paradigmi, novi društveni pokreti i njihovi akteri više simbolički nego

³ Karakterizaciju bojama koristi i J. Galtung unutar naznačavanje različitih pristupa osnovnim društvenim problemima u tekstu: »Plavo i crveno, zeleno i smeđe«, »Pitanje«, br. 3—4/88. Galtung tvrdi da se borbe na Zapadu osamdesetih godina prvenstveno vode između »zeleno« i »smeđe« opcije, dok je stara osovina sukoba između »crvene« i »plave« opcije u drugom planu. Dakle, već poznatu simboliku crvene kao boje revolucije (uz koju se posredno vezuje i konotacija nasilja) i zelene kao simbola života i prirode, J. Galtung širi navodeći da plava opcija počiva na ideološkom i teorijskom nadahnuću liberalizma/konzervativizma s temeljnim odrednicama »kapital i korporacija«, a da bi se smeđa mogla definirati kao boja onih koji pokušavaju očuvati »stanje krize« zapadne društvene formacije s temeljnim odrednicama »snaga, policija, vojska«.

stvarni izazov društvu. Međutim, upravo time oni »postizu da se naizgled partikularni problem promijeni u univerzalni« (ULE, 1989, 19) i da bez kolektivne identifikacije i mobilizacije postignu globalnu recepciju. Homogeni kolektivistički istup s pozivom na potpunu transformaciju društva zamijenjen je zajedničkim istupanjem više pojedinaca pogođenih (ponekad vrlo specifičnim) sličnim problemima. Budući da nove društvene pokrete karakterizira socijalna i kulturna heterogenost članova, to rezultira i različitim oblicima djelovanja, pa je nove društvene pokrete potrebno razlikovati od djelovanja različitih interesnih grupa i političkih partija.

Društveni pokret, partija i interesna grupa

Osnovna razlika između političke partije i društvenog pokreta je u opsegu njihova angažmana i vrsti institucionalnih kanala koje u svom djelovanju koriste. Akteri novih društvenih pokreta napuštaju »produktivistički kulturološki model Stare Levice kao oblik organizacije« (COHEN, 1987, 166), pa ne usmjeravaju svoje djelovanje na političke partije i udruženja, nego na »politiku društvene baze« (COHEN, 1987, 166). Stoga društvene pokrete, za razliku od političkih partija sa čvrstom organizacijskom strukturom, te unaprijed utvrđenim načinima odlučivanja i biranja rukovodstva, karakterizira pretežno spontano djelovanje i masovnije neregulirano članstvo. Pripadati pokretu znači dijeliti određene društvene poglede na neka pitanja i povremeno sudjelovati u zajedničkim aktivnostima. To znači da se pristalice pokreta mijenjaju od akcije do akcije, pa je moguće i da su već članovi neke partije. Stoga su akcije pokreta spontanije i zasnovane na entuzijazmu pripadnika, dok su akcije političkih partija organiziranije i pretpostavljaju da članovi moraju u njima sudjelovati. (OFFE, 1987, 142) Pokreti se uostalom, organiziraju samo oko jednog ili nekoliko srodnih pitanja, (FEHER—HELLER, 1987, 251) a ne pretendiraju, poput partija, odgovoriti na sva pitanja političkog i društvenog života. Otuda proizlazi i najznačajnija razlika između političkih partija i društvenih pokreta: pokretima nije cilj osvojiti vlast, nego demokratizirati postojeće društvene institucije, uz »pokretanje pitanja vezanih za demokratizaciju struktura svakodnevnog života« (COHEN, 1987, 166). Zato se društveni pokreti ne angažiraju izravno u političkim izborima i drugim oblicima participacije u političkom sistemu, a ako to ipak učine, poput Zelenih u Njemačkoj, »pre ili kasnije, postaću ili nefunkcionalna partija ili mrtav pokret.« (FEHER—HELLER, 1987, 256)

Ni interesne grupe — kao ni društveni pokreti — nemaju namjeru preuzeti moć u smislu formiranja vlade, niti predstavljaju širok spektar interesa. One kao protektivne grupe samo štite određene segmente društva poput pripadnika sindikata i profesionalnih udruženja, ili pak promiču određene probleme deklarirajući se kao grupe za pritisak, odnosno promotivne grupe. Pri tom je članstvo promotivnih grupa razmjerno široko i raznoliko, budući da je kao kvalifikacija za učlanjenje potrebno samo opredjeljenje za određeni cilj. Po difuznosti i nediferenciranosti (promatrano unutar tradicionalnih političkih kategorija) članstva, interesne grupe slične su društvenim pokretima. Ono što ih od njih najbitnije razlikuje je, uvjetno rečeno, širina zahvata. Naime, promotivne interesne grupe mogu inicirati društvene pokrete samo kada njihove ideje zadobiju veći broj pristalica, te na taj način postaju jezgra društvenog pokreta. Da bi se mobilizirali heterogeni akteri, odnosno da bi interesna grupa prerasla u društveni pokret, potrebno je pak da »simboli jasno osvjetljaju cjelokupni društveni kontekst otpora, da zorno postane razumljivom /primjerice/ besmislenost osamostaljenog industrijskog rasta« (BRAND, 1987, 228) K. W. Brand na primjeru SR Njemačke objašnjava kako je upravo jakom simboličkom identifikacijom lokalni otpor nuklearnoj energiji dobio nadregionalni značaj, u trenutku kada je »povod dosegao dostatnu simboličku snagu za cijeli pokret, za mnoštvo bazičnih grupa i alternativnih milicija« (BRAND, 1987, 228).

S druge strane, valja spomenuti za ovakvo stajalište pomalo neobičan status alternativnih projekata koji uključuju alternativnu ekonomiju, alternativnu kulturu i općenito alternativne načine življenja, koji nakon pojavljivanja nisu bili tako primjetni jer nisu izravno ugrožavali načine reprezentacije i političke organizacije društva. Kao svojevrsne promotivne grupe postaju izrazito primjetne u mreži novih društvenih pokreta nakon naftnog šoka početkom sedamdesetih, kad definitivno postaje jasno da postoje granice trošenja resursa. Stoga projekti o alternativnim načinima življenja, privređivanja i kulture s vremenom zauzimaju središnje mjesto ne samo u alternativnim ekonomijama, nego i u drugim aspektima postindustrijskog društva. (ULE, 1989, 19)

Promjena paradigmi

Ekonomске, političke i socijalne transformacije paradigmi koje su se dogodile na Zapadu u drugoj polovici osamdesetih godina, pokazale su da je moguć »konstruktivni pristup transformaciji proizvodnih procesa i procesa cirkulacije i izmjene u postindustrijski model« (ULE, 1989, 19) Istina je da su osnovne pretpostavke liberalne države, koje su se izražavale napretkom, rastom, razvojem tehničke civilizacije i bogatstvom, postale upitne već šezdesetih godina, ali tek ih sredinom osamdesetih doista dovodi u pitanje prestrukturiranje industrijske u postindustrijsku paradigmu. Ekspanzija informacijskih i simboličkih »roba« posve je preoblikovala društveni i osobni život. Etos efikasnosti, odvojenosti javnog od privatnog života i diferencirane podjele uloga, postupno su zamjenjivane alternativnim oblicima življenja i rada. Kada su u pitanju društveni pokreti možemo reći da se »alternativna scena ne oslanja (...) više na masovne društvene pokrete s jasnim političkim ishodištem, nego na mnoštvo usporednih pokreta i skupina koje se povremeno mogu udružiti u nekakav skupni cilj (...) Promjena od paradigme studentskih pokreta (mogli bi ih nazvati paradigmom cjelovite i brze kulturne revolucije) prema paradigmi mreže partikularnih scena, pokreta za postupnu izgradnju alternativnog društva, događala se prilično neprimjetno čak i za znanstvenike u društvenim znanostima.« (ULE, 1989, 19)

Teoretičari koji se bave novim društvenim pokretima i promjenama u životinim stilovima (Beck, Bourdieu, Featherstone, Melucci, Ule, Zinnecker) pišu o procesima individualizacije i novim oblicima osamostaljivanja pojedinaca. Akteri novih društvenih pokreta oslobađaju se unaprijed zadanih obiteljskih, radnih, klasnih, kulturnih i spolnih uloga, te—kako tvrdi U. Beck—ne samo da mogu samostalno odlučivati, nego to i moraju. »Osamostaljeni pojedinci postaju zavisni od tržišta rada i zato ovisni o obrazovanju, potrošnji, socijalnim normama i pravilima« (ULE, 1989, 29)

Novi oblici osamostaljivanja pojedinaca od tradicionalnih uloga stvaraju i novi sustav veza pojedinaca i društva u kojem živi. Splet nove individualizacije i nove ovisnosti stvara »mreže solidarnosti« vezane uz svakodnevnicu i neposredno iskustvo članova. Te mreže spremne su »ponovo preuzeti vidljive oblike mobilizacije tamo gdje su im konfliktni tereni na raspolaganju« (MILUCCI, 1988, 28), ali ne kroz tradicionalne oblike kolektivnih akcija motiviranih »velikim pričama«: one se više ne nalaze u centru ideoloških projekata i ne mogu se podvesti pod jedan »meta diskurs«. Aktere novih društvenih pokreta mogu motivirati samo neposredni zahtjevi za osobnom i kolektivnom slobodom. Suvremeno društvo, kako tvrdi Lyotard, labirint je različitih jezičnih igara: prevedemo li to na terminologiju koja se koristi u analizi novih društvenih pokreta, mogli bismo reći da akteri difuzno djeluju u nehomogeniziranim mrežama.

Proces »kolonizacije svijeta života« (HABERMAS, 1987, 36), odnosno prodor ekonomije i države u sferu društvenog života, nije rezultirao, kako je Habermas tvrdio »ofanzivnim« emancipatorskim pokretom, niti »defanzivnim« povlačenjem i uzmicanjem. Upravo suprotno, tržište

se javilo u novoj ulozi promotora individualnosti. (VAN DER LOO, 1988, 51) Dok je svojevremeno bilo mehanizam standardizacije i homogenizacije, u postindustrijskoj paradigmi ono je probudenoj individualizaciji stvorilo nove, posve različite mogućnosti izbora: javilo se kao mjesto identifikacije i individualizacije kakvo se nude »generalizirani« i nadiversificirani ideološki projekti. Akteri novih društvenih pokreta su manje ugroženi marginalci (BRAND, 1987, 204), a sve više »super-potrošači koji nalaze svoj sklop kulturalnih znakova u časopisima modernog životnog stila«. (VAN DER LOO, 1988, 48)

Kako tvrdi P. Bourdieu, posjedovanje malog ekonomskog ili kulturnog kapitala prisiljava pripadnike »nove sitne buržoazije« na individualizaciju. (VAN DER LOO, 1988, 34) Pripadnici tog sloja, iz kojeg se regrutiraju akteri novih društvenih pokreta, zaokupljeni su pitanjima vlastitog identiteta i skloni stalnoj potrošnji dobara i ideja. Zaposleni uglavnom u novinarstvu, marketingu, uslužnim i sličnim djelatnostima, osjetljivi su na činjenicu da se društvo upotrebom tehnologije sve više upliće u proizvodnju simboličkih značenja. (VAN DER LOO, 1988, 44) Upravo zato opsjednuti su individualizacijom: ideologija prestaje biti pokretač njihovih akcija, odnosno okvir kroz koji samointerpretiraju i usmjeravaju svoje djelovanje. Zaokret od subjektivno-centriranih mehanizama identifikacije (karakterističnih za ideologizirana društva industrijske moderne) prema postindustrijskom pluralizmu ideja, mišljenja i znanja, izmjenio je identifikacijski mehanizam djelovanja ideologije u društvenim pokretima. Kod novih društvenih pokreta identifikacija se uspostavlja na individualnoj razini, a homogeni kolektivistički istup s pozivom na potpunu transformaciju društva zamijenjen je zajedničkim istupanjem više pojedinaca pogodnih (ponekad vrlo specifičnim) problemima. Nove društvene pokrete karakterizira socijalna i kulturna hetegorenost članova, a na akciju ih mogu pokrenuti samo konkretni problemi i problemski strukturirane motivacije.

Touraineov model društvenih pokreta

Pri pokušaju rezimiranja suvremenih socioloških rasprava o novim društvenim pokretima nužno je opsežnije prikazati stajališta i terminologiju francuskog sociologa Alaina Tourainea.⁴ Adaptirajući na suvremene društvene odnose sociološke stavove koji kritički raskidaju sa kategorijama socijalnog poretka, on je naime stvorio teorijski model koji na nasveobuhvatniji način omogućava razumijevanje konflikata i tenzija u društvima zrelog kapitalizma (TOURAINÉ, 1978), a čiji su razrađeni instrumenti analize primjenjivi i u društvima u kojima je utjecaj postindustrijske paradigme bio ograničen.

Uz to što pruža mogućnost metodološkog »preslikavanja«, Touraineov model za istraživača je poticajan i zato što društvene pokrete smješta u centar suvremene sociologije. (TOURAINÉ, 1983) Polazeći od pretpostavke da se danas u središtu socioloških rasprava nalaze suprostavljeni koncepti strategije i društvenih pokreta, dok su šezdesetih godina centralno mjesto zauzimala rasprave o društvenom sistemu i nejednakosti, Touraine proučavanje društvenih pokreta postavlja kao osnovni zadatak znanosti o društvu.

Predloženi model društvenih pokreta zasnovan je, kako tvrdi sam autor, na »osamnaestovekovnoj ideji o odvajanju građanskog društva i države« (TOURAINÉ, 1987, 65) i pokušaj je raskidanja s evolucionističkom teorijom koju karakterizira »nerazlikovanje strukture i promene, »društvenih« i »istorijskih« pokreta.« (TOURAINÉ, 1987, 65) Suprotstavljajući se tradiciji evropske misli koja je društvene pokrete izjednačavala s političkim djelovanjem, Touraine razlikuje »princip razvoja društva« i »oblik funkcioniranja društva«. Među principe razvoja

⁴Touraineov teorijski model društvenih pokreta razrađen je u knjizi »Glas pogled« u nas prevedenoj pod naslovom »Sociologija društvenog pokreta«, Radnička štampa, Beograd, 1983, a i u svim kasnijim djelima.

društva smješta konflikte vezane uz proces promjene, odnosno konflikte oko kontrole historijske promjene, a uz oblike funkcioniranja društva veže unutarnje-strukturalne konflikte, odnosno procese preko čijih se normi formiraju kulturološki principi. Opređeljujući se za takav koncept, Touraine razlikuje »društvene pokrete u strogom smislu riječi«, »kulturene pokrete« i »historijske pokrete«. »Društveni pokreti u strogom smislu riječi« (zaokupljeni borbom oko modela spoznaje, tipa ulaganja i etičkog principa) njihova podvrsta, »kulturni pokreti« (u kojima se konflikt javlja unutar procesa preobražaja kulturnih vrijednosti) uključeni su u funkcioniranje društva. Za razliku od tih pokreta »strukture«, »historijski pokreti« se bore oko prelaza iz jednog tipa društva u drugi, te pripadaju procesima »promjene«. Razdvajajući »strukturu« i »promjenu« i vezujući društvene pokrete uz funkcioniranje, a ne promjenu društva, Touraine je zapravo odvojio društvene pokrete od države i smjestio ih u polje civilnog društva.

Društveni sistem Touraine pak analizira kao polje konflikata koji se iskazuju na tri razine: razini organizacije, institucionalno-političkoj razini i razini organizacije, institucionalno-političkoj razini i razini kulturnih orijentacija. Na svim tim razinama, odnosno nivoima društvenog života mogu se javiti i unutarnje-strukturalni konflikti i konflikti vezani uz proces promjene društva. (Konflikti također mogu biti »obrambeni« i »ofanzivni«). Pri tom Touraine analizira samo konflikti vezani uz funkcioniranje društva, jer su okosnica njegovog rada—društvenih pokreti—smješteni u taj tip društvenih odnosa. Razlikujući šest tipova konfliktnog ponašanja (»postizanje kolektivnog interesa«, »rekonstrukcija društvenog, kulturnog ili političkog identiteta«, »politička snaga«, »obrana statusa ili privilegija«, »društvena kontrola glavnih kulturnih uzora« i »stvaranje novog poretka«)⁵ koncept »društveni pokret« koristi samo ako se odnosi na peti tip konflikta, konflikt vezan uz »društvenu kontrolu glavnih kulturnih uzroka«. Ti glavni kulturni uzorci su: model spoznaje, tip ulaganja i etički principi, odnosno predodžbe o istini, proizvodnji i moralu. (TOURAINÉ, 1987, 51)

Za razliku od precizne razrede konflikata vezanih uz funkcioniranje društva, Touraine samo površno spominje konflikte vezane uz procese promjene. Naime, konflikt oko promjene uvijek je konflikt oko države, pa je prema Touraineovom mišljenju, važno razdvojiti politički sistem kao predstavnika ekonomskih, društvenih ili kulturnih interesa, od države kao nosioca povijesne transformacije.⁶ Stoga je potrebno razlikovati najvišu razinu društvenih konflikata—razinu kulturnih orijentacija (na kojoj se nalaze društveni pokreti i revolucije) od najviše razine historijskih konflikata (na koju Touraine smješta neokomunitarizam i nacionalne konflikte). Budući da Touraine društvene pokrete veže uz način funkcioniranja društva, razrada »historijskih« pokreta treba mu samo da bi argumentirao razliku između »društvenih pokreta« i »revolucije«, s jedne, te »nacionalnih konflikata« i »neokomunitarizma« s druge strane.

⁵ Prvi tip konfliktnog ponašanja (postizanje kolektivnog interesa) pripada prema Touraineovoj tipologiji »ofanzivnim« konfliktima. Akteri u tom konfliktu su »pojedinci ili grupe koje žele maksimizirati svoje prednosti na tržištu« (TOURAINÉ, 1987, 48), odnosno biti nagrađeni za svoj rad. Suprotstavljen mu je drugi tip konfliktnog ponašanja: »rekonstrukcija društvenog, kulturnog ili političkog identiteta«. On pripada »obrambenim« tipovima konflikta jer »akter sebe određuje kao zajednicu čije su vrijednosti ugrožene nahezdom...« (TOURAINÉ, 1987, 49). I prvi i drugi tip konfliktnog ponašanja Touraine smješta na razinu organizacije.

Na institucionalno-političkoj razini nalazi se treći — »politička snaga« i četvrti tip konfliktnog ponašanja — »obrana statusa ili privilegija«. »Političku snagu« karakterizira ili izuzetna organiziranost ili sbazna mobilizacija koja može promijeniti pravila igre, pa je on »ofenzivan«, za razliku od »obrane statusa ili privilegija«.

Iznad tog nivoa analize je peti tip društvenog konflikta čiji je ulog »društvena kontrola glavnih uzoraka« uz kojeg se, kako je već rečeno, veže određenje »društvenog pokreta«. Samo je naznatna razlika između tog, prema Touraineovom mišljenju pozitivnog konfliktnog ponašanja i njegove suprotnosti — šestog tipa konfliktnog ponašanja. Taj negativni oblik konfliktom opterećene samo-proizvodnje društva je »stvaranje novog poretka«, a njegov neakstremniji oblik primjerice revolucija.

⁶ Touraine tvrdi da se primjerice kod zemalja u razvoju identitet i trajanje promjene ne može zasnivati na društvenim akterima i odnosima koji su transformirani procesom povijesne promjene (npr. industrijalizacijom) Država i nacija jedini su akteri koji mogu sačuvati svoj identitet tokom procesa promjene u tim zemljama.

Smještajući društvene pokrete u civilno društvo i u one tipove društva koji pretpostavljaju sve veću distancu između društva i države, Touraine tvrdi da se konfrontacija društvenih pokreta javlja među građanskim protivnicima unutar struktura građanskog društva. Jedine granice preko kojih društveni pokret ne prelazi ili je uništen su teritorije »Homo oeconomicusa«, »Velikog brata« i »Apsolutne države« (TOURAINÉ, 1987, 57). To praktično znači da se društveni pokreti ne javljaju u društvima u kojima vlada »trijumf ekonomske racionalnosti«, niti u totalitarnim političkim sistemima, niti u društvima u kojima je država »nosioc historijskog razvoja, a ne središte institucionalnog sistema« (TOURAINÉ, 1987, 57). U civilnom je društvu »locirano kreiranje normi, identiteta i društvenih odnosa dominacije i otpora« (COHEN, 1987, 189) pa društveni pokreti izravno ovisne o razvijenosti civilnog društva.

Predviđajući neminovnu »ekspanziju« civilnog društva, Touraine predviđa i transformaciju industrijskog u postindustrijsko društvo. /Taj posebni tip društva Touraine naziva »programirano« želeći istaći da se to društvo mora definirati globalnije i radikalnije kao »nova kultura i polje novih društvenih konflikata« a ne »kako ga je zamislio D. Bell kao hiper-industrijsko društvo« (TOURAINÉ, 1987, 69/70). Uz taj novi tip društva sa promjenjivim granicama u javnom, privatnom ili društvenom životu, veže i »nove« društvene pokreta. Inzistirajući na tezi da sociologija mora proučavati društveno djelovanje »da bi konstruirala novu sliku o društvenom životu... putem koncepta društvenog pokreta kao mosta između iskustva sa novim tehnologijama i ideje o novim oblicima političkog života« (Touraine, 1987, 70), Touraine zapravo inzistira na tezi da jedino organiziranje novih društvenih pokreta i »razvoj drugačijih kulturnih vrednosti mogu potvrditi ideju o novom društvu« (TOURAINÉ, 1987, 70)

Naglašavajući »primat društvenih, strukturalnih konflikata nad istorijskim pokretima«, (TOURAINÉ, 1987, 64) Touraine zapravo naglašava razliku između njegovog shvaćanja društvenih pokreta i marksističkog. Naime, jedan od najradikalnijih Touraineovih stavova da »u datom socijetalnom tipu postoji samo jedan središnji par sukobljenih društvenih pokreta« (TOURAINÉ, 1987, 63), može, po njegovom vlastitom priznanju, sličiti na marksistički koncept klasne borbe. Da bi izbjegao tu sličnost, Touraine navodi da društveni pokreti »nisu ni pozitivni ni negativni nosioci istorije, modernizacije ili oslobođenja čovečanstva. Oni deluju u datom tipu društvene proizvodnje i organizacije«. (TOURAINÉ, 1987, 64) I premda se neke komponente društvenog pokreta nalaze u svim društvenim konfliktima, pa »samo konkretno istraživanje i rasprave mogu odrediti stepen integriranosti posebnih konflikata u opšti društveni pokret« (TOURAINÉ, 1987, 64), Touraine inzistira na tezi »o postojanju središnjeg konflikta u datom tipu društva«. (TOURAINÉ, 1987, 64)

Zaključak

Dosljedna primjena Touraineovog modela omogućuje, dakle, ne samo pozicioniranje vrste tog centralnog konflikta u nekom društvu, nego i obrnuto, utvrđivanje tipa društva kojem određeni konflikt pripada. To postaje izuzetno bitna odrednica u analizama promjena suvremenih društava i uloge koju u tim transformacijama imaju društveni, posebno novi društveni pokreti.

Naime, Touraineov model društvenih pokreta i njegovo inzistiranje na odvajanju »civilnog društva« od države, pružaju razrađene instrumente analize primjenjive i u kontekstima u kojima je utjecaj novog tipa društva bio ograničen, a rasprave o društvenim pokretima i civilnom društvu vezivale se uz socijalističku paradigmu. Bilo bi stoga poticajno analizu tih ipova društva provlačiti kroz Touraineove kategorije, jer bi tada rasprave o mogućnosti/nemogućnosti civilnog društva u socijalizmu ili rasprave o postojanju/nepostojanju novih društvenih pokreta u tom kontekstu mogle biti znatno preciznije.

Bibliografija**BOTTOMORE, Tom**

- 1987 **Politička sociologija**, Zagreb; Kulturni radnik 14/14 K. W. Brand: »Protivljenje paradigme industrijskog razvitka u novim društvenim pokretima«, zbornik »Obnova...« str. 228.
(*Political Sociology*, Hutchinson, London 1979)

COHEN, Jean

- 1987 »Strategija ili identitet — nove teorijske paradigme i savremeni društveni pokreti« u **Obnova utopijskih energija**, Beograd: CIDID i IIC
(»Strategy or Identity: New Theoretical Paradigms and Contemporary Social Movements«, *Social Research*, vol 52, no. 4, 1985)

FERENC, Feher, HELLER, Agnes

- 1987 »Od crvenog do zelenog«, u »**Obnova utopijskih energija**«, Beograd: CIDID i IIC
(»From Red to Green«, *Telos*, No. 59, 1984)

GALTUNG, Johan

- 1988 »Plavo i crveno; zeleno i smeđe: O odnosu između četiri različita pristupa glavnim društvenim problemima«, **Pitanja**, 3—4, Zagreb

HABERMAS, Jürgen

- 1987 »Nova nepreglednost«, u **Obnova utopijskih energija**, Beograd: CIDID i IIC
(*Die Neue Unübersichtlichkeit*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1985, str. 141—163)

HELLER, Agnes

- 1984 »Pokreti«, **Naše teme** 10, Zagreb

JAMESON, Fredric

- 1984 »Foreword«, u J. F. Lyotard, **The Postmodern Condition: A Report on Knowledge**, Minneapolis: University of Minnesota Press

LYOTARD, Jean-Francois

- 1988 (Z. F. Liotar) **Postmoderno stanje**, Novi Sad: »Bratstvo—jedinstvo«
(*La condition postmoderne*, Les Editions de Minuit, Paris 1979)

MANCONI, Luigi

- 1990 **Solidarieta, egoismo**, Bologna: Societa editrice il Mulino

MELUCCI, Alberto

- 1987 »Novi društveni pokreti—teorijski pristup«, u **Obnova utopijskih energija**, Beograd: CIDID i IIC
(»New Social Movements, a Theoretical Approach«, *Social Science Information*, vol. 19, No. 2, 1980)
1988 »Pokreti kao poruke«, **Pitanja** 3/4, Zagreb

OFFE, Claus

- 1987 »Novi društveni pokreti—izazov granicama institucionalne politike« u **Obnova utopijskih energija**, Beograd: CIDID i IIC
(»New Social Movements: Challenging the Boundaries of Institutional Politics«, *Social Research*, vol. 52, No. 4, 1985)

RASCHKE, Joackim

- 1987 »Prilog analizi novih društvenih pokreta«, u **Obnova utopijskih energija**, Beograd: CIDID i IIC
(*Soziale Bewegungen, Ein historical—systematischer Grundriss*, **Campus Verlag**, 1985)

TOURAINÉ, Alain

- 1978 **Per la sociologia**, Torino: Giulio Einaudi editore s.p.a.
(*Pour la sociologie*, Editions du Seuil, 1974)
1983 **Sociologija društvenih pokreta**, Beograd: Radnička štampa
1987 »Uvod u proučavanje društvenih pokreta«, u **Obnova utopijskih energija**, Beograd: CIDID i IIC
(»An Introduction to the Study of Social Movements«, *Social Research*, vol. 52, No. 4, 1985)
1987 **Il ritorno dell' attore sociale**, Roma: Editori Riuniti
(*Le retour de l'acteur. Essai de sociologie*, Librairie Artheme Fayard, 1984)

ULE, Mirjana

1989 *Mladina—za modernizaciju slovenske družbe*, Ljubljana: MC CK ZKS

VAN DER LOO, Hans

1988 »Na bulevaru slomljenih snova«, *Pitanja 1/2*, Zagreb
(»On the Boulevard of Broken Dreams, Culture in the Post Movement Age«, iz rukopisa)

SOCIOLOGICAL THEORIES ON NEW SOCIAL MOVEMENTS

INGE TOMIĆ-KOLUDROVIĆ

The »Natko Nodilo« Centre for Culture and Education, Split

Presented summarily in this text is the development of sociological theories on new social movements; defined are the »old« and »new« social movements; and the difference between new social movements and the organization of interests within a political party or interest group is closely expounded. An explanation is then given about why the change of the industrial into the postindustrial paradigm has estranged new social movements from »social protests and political action« (Touraine, 1988, 227) and finally, the authoress presents the new social movements analysis model by French sociologist A. Touraine, one of the most prominent theoreticians of this phenomenon.